

най-организираните и действени обществени институции като Одеското българско настоятелство. По-късно се създава и работи дружество "Напредък" във Виена, което се заема с подготовката на високообразовани учители, Дружеството за разпространение на полезни знания в Букурещ с ръководител Л. Каравелов; българи, начело с Ботев участват в "Славянската дружина" в Букурещ през 70-те години. Учащите се в Москва през 60-те години създават свое "Дружина", която се грижи не само за физическото и духовно оцеляване на българчетата в суровите условия на Русия, но и за пропагандиране на българския национален език, бит и култура.

Наред с организациите на българските емигранти подобни, недържавни, обществени организации възникват и в столицата на империята - Цариград и по всички български земи в Османската империя.

Още от 30-те години, но особено след реформените актове в Османската империя - Хатишерифа от 1839 и Хатихумаюна от 1856 г., когато се създават законови условия за създаването и легитимната дейност на неправителствени, обществени организации възникват ред дружества, организации, институции.

За всички страни, но особено за една абсолютна многонационална империя като османската, законовата основа е най-важния, функционален базис за съществуване и дейност на неправителствени организации, независимо от степента на контрол и цензура, които различните форми на политическо управление налагат върху тях.

Първата институция, която си извоюва самостоятелност в широкия обществен живот на българите е училищното дело. Именно в тази област възникват училищните настоятелства, действащи от името на българските църковно-училищни общини. Освен тях се създават и действуват училищни сдружения и ученически дружества със свои устави, правилници, колективистичен живот. Втората, голяма съставка на обществения живот на българите в областта на културата и книжовността е ролята на българските читалища, които от 1856 г. - времето, когато се основават първите читалища в Свищов, Лом и Шумен до Освобождението наброяват няколко стотин. Тези читалища, обществени организатори на културно-просветния ни книжовен живот са българския феномен на национален обществен живот, на българската самоличност в условията на чуждо политическо господство.

Едновременно с това в Цариград изтъкнатият общественик и книжовник Драган Цанков сформира Община за българска книжовност, издател на поредицата "Български книжици", Цариградско българско читалище, издател на сп. "Читалище", сформират се дружества като "Македонската дружина" със задача да брани националната свест на българите в Македония и Тракия, дружество "Просвещение" с главна цел образованието на българчетата в Цариград, печатарското дружество "Промишление", дружествата "Наука" в Свиленград, "Просвещение" в Цариград, "Искра" във Велес и още много други.

Две обществени институции, създадени преди Освобождението, имат особено значимо място в националния живот на българите и характеризират най-вяр-